

ЗАГАЛЬНИЙ АНАЛІЗ СИТУАЦІЇ В КРАЇНІ УКРАЇНА

Дані та аналіз за станом на жовтень 2021 року

Резюме

Загальний аналіз ситуації в країні, що проводиться ООН, та його мета

Загальний аналіз ситуації в країні щодо України на 2021 рік (ЗАС) розроблений таким чином, щоб відобразити проведений ООН інтегрований, перспективний та заснований на фактах аналіз як контексту сталого розвитку в країні, так і її просування на шляху до реалізації Порядку денного на період до 2030 року та його цілей сталого розвитку (ЦСР). Він впливає на виконання Рамкової програми партнерства між Урядом України та ООН на 2018-2022 роки та сформує дизайн нової Рамкової програми ООН зі співпраці на 2023-2027 роки. Команда співробітників ООН періодично оновлює ЗАС, щоб відобразити та передбачити нові ризики та зміни.

ЗАС дає глибокі оцінки просування України на шляху до реалізації Порядку денного на період до 2030 року, підкреслює ризики та можливості для прискорення розвитку через перетворення в конкретних сферах, секторах та областях ЦСР, а саме: суспільство та інститути, економічне зростання, довкілля та зміна клімату, демографічні показники, міграція та розв'язання конфліктів.

Контекст

Порядок денний на період до 2030 року є частиною ключової рамкової структури довгострокового розвитку України разом із Угодою про асоціацію з ЄС. За останні роки Україна досягла значного прогресу на шляху до досягнення багатьох ЦСР: від скорочення бідності та покращення стану здоров'я громадян до гендерної рівності та енергетичної трансформації. Водночас країна стикається з кількома структурними перешкодами, які перешкоджають більш інклюзивному та мирному розвитку. ЗАС зосереджується на виявленні цих чинників сповільнення розвитку та окреслює можливості для спільних дій ООН, Уряду України, її громадян та спільноти організацій із розвитку.

Президентські та парламентські вибори 2019 року привели до влади в Україні абсолютно нове керівництво. Президент Володимир Зеленський здобув владу після безпрецедентно переконливої перемоги у квітні 2019 року, досягнутої завдяки трьом ключовим обіцянкам: відновити мир, боротися з корупцією та забезпечити відродження економіки. Народна підтримка, надана йому та його новоствореній партії «Слуга народу», яка взяла більшість місць у парламенті під час парламентських виборів 2019 року, вказує на серйозне розчарування в політиці старого зразка. Але нині, коли минуло майже три роки, популярність як президента Зеленського, так і його партії різко знизилася, оскільки обіцянки залишаються невиконаними, а довіра до державних інституцій близька до історично низьких показників.

До головних чинників сповільнення розвитку в Україні належить **збройний конфлікт низької інтенсивності на сході країни**. У 2014 році, коли було зроблено спробу змінити статус Автономної Республіки Крим та міста Севастополя за допомогою невизнаного так званого референдуму в цьому регіоні України, а на додачу до цього збройний конфлікт охопив східні регіони країни, Україна тимчасово втратила контроль над 7% своєї території. Як наслідок, внутрішні реформи відбуваються на тлі збройного конфлікту, що триває на сході країни, на додаток до складної та досить нелінійної трансформації України, що триває досі й охоплює останні 30 років з моменту здобуття незалежності. За останні вісім років було вбито понад 13 тисяч українців (з них майже 4 тисячі мирних жителів – 60% із них склали чоловіки, 34% жінки, 3% хлопці, і 2% дівчата¹), а ще 40 тисяч отримали поранення (з них понад 7 тисяч мирних жителів). За оцінкою на момент написання цього документа, приблизно 2,6 мільйона людей потребуватимуть гуманітарної допомоги в 2022 році, а 853 тисячі є внутрішньо переміщеними особами (ВПО)². Особливо вразливими є люди похилого віку, жінки, діти та люди з інвалідністю – жінки складають 54% осіб, що потребують допомоги, люди похилого віку (переважно жінки) складають понад 30%, а люди з інвалідністю – 12%³. До того ж серед ВПО 59% жінок, 41% чоловіків, 50% пенсіонерів, 13% дітей, і 4% людей з інвалідністю⁴. Проблеми посилюються через обмежені можливості для пересування через «лінію розмежування» довжиною понад 400 км, що розділяє Донецьку та Луганську області на контрольовані Урядом території (КУТ) і неконтрольовані Урядом території (НКУТ). НКУТ *де-юре* й надалі перебувають під суверенітетом України, але контролюються невизнаними утвореннями.

Проблеми, що впливають на розвиток України

Тимчасова окупація, що триває, частини території України – Автономної Республіки Крим та міста Севастополя – та **конфлікт, що триває на сході України**, призвели до значних вимушених внутрішніх переміщень населення, особливо в перші три роки конфлікту. Половина ВПО є особами старшого віку, а жінки складають 59% цієї групи. За станом на липень 2021 року в органах соціального захисту було зареєстровано майже 1,5 мільйона ВПО, переважно в Донецькій (514 259) та Луганській (284 637) областях, у Києві та Київській області (загалом 233 972), а також у Харківській, Дніпропетровській та Запорізькій областях. Середньодушовий дохід домогосподарств ВПО на третину нижчий від середнього по країні, а також нижчий за фактичний прожитковий мінімум, розрахований Мінсоцполітики; відтак багато ВПО залежать від державної підтримки.

Поряд із корупцією, відсутністю підзвітності влади та неналежним урядуванням, конфлікт є однією з основних проблем, що впливають на сталий розвиток країни та збільшують негативні соціально-економічні наслідки для українського суспільства, причому ця проблема посилюється через невпевненість, спричинену нестабільним режимом

¹ <https://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/32ndReportUkraine-en.pdf>

² За поточною консенсусною оцінкою допомогових організацій, кількість справжніх внутрішньо переміщених осіб складає 853 тисячі (решта осіб із цим статусом лише зареєстровані як ВПО, але мешкають вдома на НКУТ).

³ Проект огляду гуманітарних потреб України на 2022 рік

⁴ <https://www.unhcr.org/ua/en/resources/idp-dashboard>

припинення вогню, глухий кут, до якого зайшло мирне врегулювання конфлікту в усталених переговорних форматах, і подальше посилення протистояння з Росією.

Зміна клімату суттєво вплине на Україну як у межах горизонту ЦСР, так і поза цими межами. Природні лиха, ймовірно, частішатимуть, спричиняючи значні економічні втрати та загрожуючи продовольчій безпеці. Дедалі масштабніші посухи та підвищена нестабільність погоди збільшать частоту лісових пожеж, і тим самим посилять опустелювання на півдні та південному сході України. Карпати та густонаселені місцевості в басейнах Дністра та невеликих річок дуже вразливі до повеней, а портові міста в Одеській, Херсонській та Миколаївській областях на півдні України можуть бути частково затоплені через підвищення рівня Чорного й Азовського морів. Тим часом доступ до водних ресурсів, включаючи питну воду, ймовірно, погіршиться, що призведе до скорочення площі зрошуваних земель приблизно на 15% у цьому столітті. Можуть поширитися незвичні для України хвороби, як-от малярія чи гарячка денге. Адаптація до змін вимагає суттєвих змін політики, щоб підвищити стійкість України до негативних факторів. Спричинена припиненням постачання прісної води з Дніпра та нездатністю Російської Федерації забезпечити населення й економіку півострова достатніми водними ресурсами водна криза, що триває в Криму, вже викликала заяви про безповоротну деградацію довкілля, крах сільського господарства та зниження рівня життя для населення багатьох районів Криму, у тому числі через погіршення доступу до безпечної питної води.

Незважаючи на поступове просування, **програма реформ в Україні залишається незавершеною** та зазнає частих невдач, деякі з яких сприймаються як результат дій потужних груп інтересів. Просування України на шляху до реалізації Порядку денного на період до 2030 року та її спроможність досягти необхідних економічних і соціальних перетворень безпосередньо залежатимуть від успішного завершення низки кардинальних реформ, які впроваджуються зараз: антикорупційної та судової реформи, реформи державного управління, децентралізації, земельної реформи та реформи охорони здоров'я. За наданою МВФ [Оцінкою макроекономічного впливу структурних реформ в Україні](#) (2021), українська економіка повинна буде зростати приблизно на 7% протягом 20 років, щоб досягти нинішнього рівня розвитку Польщі. З іншого боку, провали реформ призведуть до значних економічних і соціальних втрат: за сценарієм відкату назад, коли якість правової системи ще погіршиться, річне зростання ВВП впаде нижче позначки в 2%.

Перед **економікою** стоять декілька проблем. Інституційна слабкість стримує прихід необхідних інвестицій, а несприятлива демографічна ситуація, значна виїзна міграція та висока частка неформальної економіки додатково обмежують обсяг внутрішніх ресурсів, чим ще більше знеохочують інвесторів від вкладень, що підвищують продуктивність. Незважаючи на те, що Україна перенесла спалах коронавірусу краще, ніж початково очікувалося, у 2020 році ВВП все ж скоротився на 4%, що відбиває потужний негативний вплив пандемії на економіку й суспільство. Як здається, майбутнє зростання не досягатиме й 4% у середньостроковій перспективі. За оцінками ООН, сукупна продуктивність в докоронавірусну епоху була в 4,4 раза нижча за німецьку. У 2020 році неформальна зайнятість становила 20,5%⁵ від загальної (жінки становили 40% неформальних працівників,

⁵ http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2020/rp/nzn/nzn_smp_20_ue.xls

а чоловіки 60%, причому 55% таких працівників мешкали в сільській місцевості, а 45% у містах), а основними неформальними секторами були сільське господарство, торгівля, авторемонт і будівництво. Останніми роками прямі іноземні інвестиції знизилися. Україна досі стикається зі значною депопуляцією, оскільки мільйони громадян мігрують у пошуках гідної роботи та поліпшених умов життя. Через ці процеси населення України, за прогнозами, скоротиться до 35,2 мільйона до 2050 року, що означатиме скорочення майже на 20 відсотків. Все це підриває сприятливе підприємницьке середовище, призводить до більшої вразливості різних груп населення й обмежує стійкість економічного зростання.

Неякісне врядування залишається однією з основних перешкод на шляху розвитку. Це призводить до втрати доходів, поширення ухилення від сплати податків, корупції та розкрадання активів, і, як наслідок, значних економічних утрат. За оцінкою одного з місцевих дослідницьких центрів, всеосяжні реформи врядування можуть принести Урядові 26,6 мільярда доларів США одноразово та ще 8,6 мільярда доларів США на рік, тобто близько 6% ВВП України за 2020 рік. Це також може суттєво знизити державний борг.

Відсутність актуальних даних **перепису** також суттєво заважає плануванню розвитку та належному врядуванню. Останній перепис населення в країні було проведено в 2001 році. Це означає, що неможливо дати точну оцінку нинішньої чисельності населення. Це серйозна проблема, оскільки складання бюджету та забезпечення населення товарами й послугами, орієнтованими на людей, потребує актуальних, точних, надійних та дезагрегованих даних про населення.

Корупційні мережі впливають на економіку та інші сфери суспільного життя, що заважає країні повністю реалізувати свій людський, демократичний та економічний потенціал. За Індексом сприйняття корупції 2020 Україна серед усіх сусідів випередила лише Росію, займаючи 117 місце з 180 країн. Як і в інших пострадянських і посткомуністичних країнах з перехідною економікою, корупція вплинула на врядування, економічний розвиток та довіру суспільства до держави та судової влади, що призвело до формування такого політико-економічного середовища, яке досі сприймається як вигідне переважно національній, субнаціональній та місцевій економічній і політичній еліті. Зацікавлені в збереженні свого домінування олігархи чинили опір реформам, які могли б підірвати їхні монополістичні позиції або ліквідувати джерела ренти, та перешкоджали спробам створити систему й нормативну базу, що засновані на правилах. Організації, які залучають волонтерів, відіграють важливу роль у громадянському суспільстві, у тому числі в боротьбі за посилення прозорості, та користуються високим рівнем довіри⁶ з боку українців, але мають обмежений доступ до капіталу та обмежено залучаються державою до процесів ухвалення рішень.

Хоча Україна має високі доведені запаси мінеральних ресурсів, а також є сьомим у світі виробником ядерної енергії, країна неефективно використовує матеріали та енергію, застосовуючи для цього застарілі технології та сильно зношені основні фонди, особливо в гірничодобувній промисловості та металургії. Так, **висока енергоємність** ВВП України (за оцінкою МЕА вона склала 0,25 тне/1000 доларів США у 2018 році) більш ніж удвічі перевищує середньосвітовий показник (0,11 тне/1000 доларів США). Стале та потужне економічне зростання, яке є необхідним для досягнення ЦСР, вимагає помітного зниження

⁶ https://risu.ua/en/ukrainians-put-the-most-trust-in-the-army-volunteers-and-the-church_n120766

вуглецевої ємності економіки України. Основними перешкодами на шляху енергетичного переходу є низький ступінь диверсифікації економіки України, застарілі й неефективні виробничі потужності та субсидії в ціноутворенні на ринку енергоносіїв, у тому числі в системі податкових пільг, а також через відсутність інтерналізації зовнішніх наслідків від викидів парникових газів.

Відсутність систематичного відстеження та **включення до системи маргіналізованих наділених правами осіб** призводить до вибору таких варіантів політики та моделей розподілу бюджетних коштів, які не пристосовані для забезпечення рівного доступу жінок і чоловіків із різних груп до соціальних та економічних прав, не охоплюють найбільш уразливі групи населення та не забезпечують захист від дискримінації. На основі нещодавнього аналізу, проведеного ООН в межах зобов'язання «Не залишати нікого позаду», автори ЗАС визначили 27 основних вразливих груп, у тому числі: населення районів, що постраждали від конфлікту; особи, які живуть за межею бідності; особи з інвалідністю; особи з психічними хворобами та розладами; вразливі категорії жінок, які зазнають кількох форм дискримінації одночасно; ромське населення; особи похилого віку; шукачі притулку, біженці та особи без громадянства; інституціоналізовані особи, в тому числі позбавлені волі; бездомні; люди, які належать до ЛГБТКІ+; мігранти, які перебувають у ситуаціях підвищеного ризику, включаючи постраждалих від торгівлі людьми; ВПО, нелегальні мігранти та мігранти без документів, працівники екстрених служб, що стикаються з коронавірусом, і медичні працівники; та безробітна молодь. У багатьох випадках люди належать до кількох таких груп, що призводить до багатовимірної вразливості.

Ураховуючи ту обставину, що **державні витрати на охорону здоров'я** в 2020 році склали 3,2% ВВП, що значно менше, ніж у центральноєвропейських країнах-сусідах України, витрати консолідованого бюджету на охорону здоров'я падають, а глобальна пандемія коронавірусу підкреслила слабкі місця системи охорони здоров'я та неефективні методи її забезпечення ресурсами, Уряд поновив обговорення шляхів кращого фінансування охорони здоров'я. Середньодушові витрати зросли в реальному вимірі на 20% з 2015 по 2020 роки, але частково це пояснюється скороченням населення на 2,9%. Очікується, що якщо поточні тенденції збережуться в 2021 році, реальні середньодушові витрати на охорону здоров'я зменшаться на 8,4%. Охорона здоров'я не стала пріоритетом у державному бюджеті, а навпаки, витісняється інвестиціями в економічну інфраструктуру та сектор безпеки. Деякі прогалини в системі охорони здоров'я намагалися заповнити за рахунок волонтерів⁷, передусім під час пандемії коронавірусу⁸ та особливо в наданні соціальної, економічної та медичної підтримки⁹ найбільш уразливим верствам населення¹⁰. Однак для успішної роботи волонтерів та організацій, які залучають волонтерів, потрібні ефективні заходи для створення сприятливого середовища для волонтерської діяльності.

⁷ <https://www.unicef.org/ukraine/en/press-releases/my-phone-friend-remote-support-people-isolation-launched-ukraine>

⁸ <https://www.opendemocracy.net/en/odr/volunteers-ukraine-coronavirus-response/>

⁹ <https://carnegieeuropa.eu/2020/12/07/coronavirus-crisis-as-opportunity-in-ukraine-pub-83144>

¹⁰ <https://www.unv.org/Success-stories/volunteering-support-humanitarian-response-eastern-ukraine-amidst-covid-19-pandemic>

Пандемія коронавірусу ускладнила проблеми **системи соціального захисту** в Україні. Ця система потребує структурного реформування, щоб подолати низький рівень охоплення та доступу для найбідніших і соціально виключених осіб, недостатню якість соціальних послуг і низький рівень урахування гендерного чинника, та дедалі більший дефіцит фінансування. За оцінками ЮНІСЕФ, у 2020 році пандемія призвела до зростання кількості людей, що живуть у бідності, на щонайменше 6,3 мільйона осіб, із них 1,4 мільйона склали діти. Від пандемії сильно страждають окремі особи та групи, які перебувають у вразливому становищі. Особливо потужного впливу зазнають особи похилого віку, люди з ослабленим імунітетом (хворі на ВІЛ чи туберкульоз) або особи, які страждають на хронічні захворювання (цукровий діабет, респіраторні захворювання, серцево-судинні проблеми), особи з інвалідністю, бездомні, роми, шукачі притулку, ВПО та біженці, українські мігранти, які втратили роботу за кордоном, люди без документів, люди, які проживають в районах, що постраждали від конфлікту, домогосподарства з одним із батьків і домогосподарства, очолювані жінками, а також люди, які живуть у бідності або перебувають у вразливому становищі. Крім того, вони зіткнулися зі значними перешкодами у доступі до своїх **соціально-економічних прав**. Гендерні наслідки спалаху включають різні рівні зараження та смертності, різний рівень доступу до лікування, соціально-економічні наслідки, як-от зростання рівня гендерного насильства та вразливості жінок через падіння доходів у поєднанні зі зростанням потреби в неоплачуваній роботі по дому та догляду.

Аналіз видатків показує, що **нерівність та диференціація населення України**, зокрема, розрив між найбагатшими, з одного боку, і найбіднішими та медіанним рівнем, з іншого, збільшився за останнє десятиліття. Таку тенденцію можна спостерігати і серед домогосподарств із дітьми. Розрив у видатках між найбагатшими та найбіднішими сім'ями з дітьми також збільшується з 2016 року і досяг пікового коефіцієнта 5,1 у 2019 році.¹¹

У пенсіонерів, однієї з найбільш уразливих груп населення в Україні (вони складають 24% від загальної кількості населення, причому 64% з них становлять жінки, а 36% – чоловіки), середні пенсії знизилися з 50,1% середньої зарплати в 2011 році до 28,3% у 2020 році. 82,7% з 11,3 мільйона пенсіонерів отримують пенсії нижче прожиткового мінімуму, а 20% пенсіонерів (2,23 мільйона осіб) мають інвалідність і потребують додаткової допомоги. Пенсіонери, які мешкають на НКУТ, мають особливі проблеми з доступом до своїх пенсій, оскільки їм потрібно їздити на КУТ, щоб отримати їх.

Насильство за гендерною ознакою має значне поширення в Україні, хоча його справжні масштаби, швидше за все, невідомі, враховуючи заниження кількості повідомлень через стигматизацію жертв. Пов'язане з конфліктом сексуальне насильство залишається значним джерелом небезпеки для жінок, дітей та підлітків, особливо в постраждалих від конфлікту районах на сході України. Згідно з опитуванням, проведеним ОБСЄ 2019 року¹², 67% українських жінок зазнали психологічного, фізичного або сексуального насильства після досягнення 15-річного віку. Ба більше, 14% жінок у цій країні стверджують, що вони зазнали фізичного насильства з боку дорослих до досягнення 15-річного віку (аналогічний середній показник в ЄС складає 27%). Ці цифри збільшуються під час спалаху коронавірусу, коли через карантинні заходи жінки опиняються ізольованими вдома зі своїми кривдниками. У 2020

¹¹ <https://www.unicef.org/ukraine/en/child-poverty-and-disparities-ukraine>

¹² https://www.osce.org/files/f/documents/1/3/440312_0.pdf

році Національна поліція України зареєструвала майже на 50% більше заяв про домашнє насильство порівняно з 2019 роком. Що стосується зобов'язань українського уряду з виконання резолюції «Жінки, мир і безпека» (ЖМБ), підвищення обізнаності та посилення спроможності осіб, які формують політику та ухвалюють рішення, суб'єктів сектору безпеки та ОГС, то ще потрібно провести значну роботу для виконання та моніторингу цих зобов'язань.

У 2021 році Україна **втратила 15 позицій у Глобальному Індексі гендерного розриву**, що складається Всесвітнім економічним форумом¹³, і зараз займає 74 місце з 156 країн. Незважаючи на прогрес у сфері освіти, охорони здоров'я та економічної участі, найгіршим залишається показник політичних можливостей жінок (103 місце).

Ситуація з транскордонним обігом **нелегальної вогнепальної зброї в Україні вважається критичною**. За оцінками Огляду стрілецької зброї, у 2018 році в Україні налічувалося майже 3,6 мільйона одиниць незареєстрованої вогнепальної зброї в порівнянні з приблизно 800 000 зареєстрованих одиниць вогнепальної зброї, і ця країна була ареною інтенсивного незаконного розповсюдження стрілецької зброї та легких озброєнь, спричиненого збройним конфліктом, що триває. Хоча незаконний обіг вогнепальної зброї переважно відбувається всередині країни, зросли побоювання щодо незаконного ввезення вогнепальної зброї з України до Європейського Союзу.

Ключові можливості для розвитку

Враховуючи цей широкий спектр контекстно-залежних проблем, ЗАС підкреслює потенційні сфери майбутніх дій ООН, в яких вони можуть мати максимальний вплив. 18 агенцій, фондів і програм сім'ї Організації Об'єднаних Націй, які діють в Україні, будуть і надалі супроводжувати та підтримувати країну у реалізації прагнень її громадян до сталого розвитку, справедливості, прав людини, гендерної рівності та демократичних перетворень. Роблячи це разом із іншими міжнародними партнерами в Україні, Організація Об'єднаних Націй в Україні підтверджує своє зобов'язання залишатися сильним, надійним і довгостроковим партнером країни.

За підтримки ООН та міжнародної спільноти сприяння розвитку, Україна має взяти на себе зобов'язання досягти інтегрованого просування за всіма окресленими проблемними аспектами розвитку, поставивши в основу державної політики людей як осіб, наділених правами, забезпечуючи соціальний захист для всіх, захищаючи працівників, надаючи пріоритет екологічно сталому розвитку й роблячи кращу систему охорони здоров'я рушійною силою підвищення добробуту й продуктивності та гарантією миру, безпеки та процвітання, за якого ніхто не залишається позаду.

1. Дієво просувати Порядок денний на період до 2030 року та ЦСР як основу для ухвалення політичних рішень

ЦСР повинні залишатися основою для ухвалення політичних рішень, щоб забезпечити відновлення та стійкість до негативних впливів при реагуванні на коронавірус та за межами цієї роботи. **Локалізація Порядку денного на період до 2030 року** вимагає додаткових

¹³ <https://www.weforum.org/reports/ab6795a1-960c-42b2-b3d5-587eccda6023/in-full>

зусиль для його справжнього включення в національну систему розвитку, забезпечення інтегрованого підходу до розвитку та сприяння численним позитивним змінам у багатьох ЦСР одночасно, усвідомлюючи можливий вплив цієї роботи на жінок і чоловіків із різних груп, особливо найбільш уразливих. Нинішні механізми моніторингу ЦСР на рівні країни встановлюються і отримують політичну підтримку, але не можуть забезпечити систематичну оцінку становища вразливих груп на основі даних, розбитих за статтю, віком та іншими соціальними ідентифікаторами, при зосередженні уваги на субнаціональному рівні. Національне планування та звітність не включають будь-якої форми ретельного звіту про досягнення з виконання резолюції «Не залишати нікого позаду», хоча стратегія безбар'єрного середовища є кроком до більшої уваги до залучення вразливих груп при розробці національної політики.

Роль ООН у спільному з ЄС керівництві Форумом «Партнерство з розвитку», а також у співголюванні в низці ключових галузевих робочих груп надає можливість сприяти локалізації ЦСР в урядових рамкових концепціях, а також у стратегіях і програмах партнерів з розвитку. Запуск експериментальної регіональної мережі міст, що пропагують Порядок денний на період до 2030 року, міг би стати можливістю для обміну передовими практиками та взаємного навчання, а також використання спільних рішень проблем розвитку в різних секторах та країнах.

Здійснений під керівництвом ООН аналіз уразливих місць для потреб Уряду та зацікавлених у розвитку сторін можна було б систематично використовувати, щоб гарантувати, що розвиток не створює нових нерівностей, а навпаки, робить зростання інклюзивним і створює для всіх доступ до можливостей. Інклюзивне та справедливе суспільство є ключовим елементом стійкості до негативних впливів і сприяє готовності до можливих майбутніх криз чи надзвичайних ситуацій.

Розроблені для кожної країни висновки та рекомендації Універсального періодичного огляду (УПО), КЛДЖ та інших правозахисних механізмів, багатосторонніх екологічних угод, а також різних указівок ООН щодо зобов'язання «Не залишати нікого позаду» є важливим підґрунтям для виділення прогалин та відповідних зобов'язань, на які можна було б негайно звернути увагу.

Аналіз уразливостей та гендерного чинника в межах проведеної ООН Оцінки соціально-економічного впливу¹⁴ у контексті коронавірусу є потужним прикладом того, як слід систематично боротися з різними формами перехресної дискримінації та виключення в рамках реагування на коронавірус, відстежуючи групи, які зазнають найбільшого ризику та нові вразливості, з якими вони стикаються в результаті пандемії, а також забезпечуючи дотримання їхніх прав та інтересів як один із основних елементів відповідної політики.

2. Долати конфлікт як ключовий чинник сповільнення розвитку через сприяння національній єдності та просування порядку денного резолюції «Жінки, мир і безпека».

¹⁴ <https://ukraine.un.org/en/103300-assessment-socio-economic-impact-covid-19-ukraine>

Укріплення миру та відновлення довіри до державних інституцій на різних рівнях є центральною передумовою просування сталого розвитку в Україні. Слід прагнути до того, щоб зробити рушійними силами національного бачення сталого розвитку інклюзивний діалог між різними групами українського суспільства з питань національної єдності та соціальної згуртованості, а також діалог між цими групами та владою на різних рівнях, дотримання прав людини та гендерної рівності, підзвітність влади та дотримання верховенства права. Вирішальним моментом є робота з забезпечення значущої участі всіх груп громадян у розробці планів дій, програм та механізмів, спрямованих на підвищення соціальної згуртованості.

Підтримка зв'язності та контактів через лінію розмежування на сході України, включаючи вільні особисті контакти між жителями КУТ і НКУТ та рівний доступ до послуг, є важливою передумовою процесу реінтеграції, зосередженого на дотриманні прав людини.

Основною метою **гуманітарної діяльності** в Україні має залишатися надання допомоги та захисту для збереження життя відповідно до гуманітарних принципів, доки конфлікт не закінчиться. Необхідно докласти зусиль, щоб допомогти поєднати короткострокову допомогу з середньостроковими результатами. Із іншого боку, суб'єкти процесу розвитку (уряд, двосторонні донори та міжнародні фінансові установи), повинні забезпечити таке програмування та фінансування розвитку, яке розширить охоплення населення результатами розвитку, щоб залучити до нього найбільш уразливі верстви, задовольняючи їхні потреби та зменшуючи їхню вразливість та ризику, з якими вони стикаються.

Операційне використання підходу, що передбачає взаємозв'язок гуманітарної допомоги, розвитку та миру, має вирішальне значення для зміцнення національного потенціалу та стійкого просування до спільних пріоритетів із кінцевою метою досягнення ЦСР в інклюзивний спосіб. Діючи в дусі порядку денного Генерального секретаря ООН щодо сталого миру, такі рішення також допомогли б послабити рушійні сили конфлікту, як-от нерівність, відчуження та дискримінація, і поставили б жінок та дівчат у центр безпекової політики.

Виконання порядку денного резолюції «Жінки, мир і безпека» в Україні вимагає посилення відповідальності Уряду та місцевих органів влади за ефективне виконання, моніторинг та звітність щодо зобов'язань Національних планів дій щодо виконання резолюції 1325 Ради Безпеки ООН «Жінки, мир і безпека» разом із включенням та значущою участю жінок на всіх рівнях у процесах ухвалення рішень і мирних процесах.

3. Посилення інституцій, розвиток належного врядування та підзвітності для побудови довіри

Основою всіх ключових перетворень в Україні є прозорі та підзвітні інституції, які мають належні механізми контролю. Вдосконалена правова система, здатна ефективно боротися з корупцією, є однією з передумов того, що запрацюють й усі інші реформи. Попри нещодавнє ухвалення відповідного законодавства, масштабна корупція залишається здебільшого не подоланою – цей величезний тягар для економіки та суспільства становить, за оцінками, до 10% ВВП щороку. Очікується, що за відсутності реформи врядування економічне зростання буде серйозно загальмоване й дорівнюватиме майже нулю, а самі

реформи будуть істотно викривлені внаслідок впливу корисливих інтересів. Без судової та антикорупційної реформи буде важко забезпечити приплив будь-яких суттєвих інвестицій, які б підвищили рівень складності та продуктивності економіки України. Великий державний сектор так само підживлює корупцію, і це вимагає зменшення ролі держави в економіці. Наслідком слабких і корумпованих інституцій є також висока частка тіньового сектору економіки, що, за оцінками, становить до 50% ВВП. Така ситуація вимиває внутрішні ресурси, призводить до подальшого посилення нерівності та масового відтоку талантів, руйнує можливості для людського розвитку.

Трансформації в державному урядуванні є стрижнем економічного зростання та соціального розвитку України, конкурентоспроможності, згуртованості та стійкості її суспільства, хоча й потрібно чимало часу для того, щоб ці трансформації почали приносити користь. Висока якість урядування, верховенство права та викорінення корупції є ключовими чинниками, що забезпечують прискорене зростання, справедливий та ефективний розподіл ресурсів в інтересах всього суспільства, рівні можливості для жінок та чоловіків, що представляють різні групи, у тому числі й найуразливіші, а в кінцевому підсумку – вивільнення потенціалу розвитку. Довіра з боку громадян України до волонтерів залишається на високому рівні. Розвиткові належного урядування сприятиме розбудова спроможності волонтерських організацій та посилення їхньої участі в процесах ухвалення рішень.

4. Стимулювання зеленого переходу, інвестування в стійкість та адаптацію до змін клімату

Кліматичні зміни матимуть важливі наслідки для України як до, так і після 2030 року. Головними загрозами національній безпеці в контексті кліматичних змін є такі: зростання економічних збитків і збільшення кількості людей, які страждають внаслідок екстремальних погодних явищ; істотна нестача води внаслідок обмеження водних ресурсів, що загострюється через посилене водокористування; зростання небезпеки лісових пожеж; посилення масштабів природних лих та втрат біологічного різноманіття; загрози продовольчій безпеці; необхідність подолання небезпек, пов'язаних з гідрометеорологічними умовами та пожежами; виснаження лісів та завдання їм шкоди; руйнування та втрата екосистем та біологічного різноманіття; втрата територій через затоплення прибережних районів; посилення ризиків для охорони здоров'я та добробуту, зміна шляхів кліматичної міграції, що вимагає ретельного планування та аналізу.

Кліматичні зміни найдошкульніше вдаряють по тих людях, які найбільше залежні від природних ресурсів і мають обмежені можливості для адаптації до відповідних змін. Ці категорії людей включають осіб, які живуть в умовах бідності, осіб з інвалідністю, осіб похилого віку, бездомних осіб тощо. Кліматичні зміни здатні впливати на цих людей як прямо – внаслідок руйнування житла, втрати врожаю та інших чинників, так і опосередковано, оскільки в результаті катаклізмів зростають продовольчі ціни. Жінки є особливо вразливими до кліматичних змін, оскільки вони в середньому мають менше фінансових ресурсів, їхній доступ до ухвалення рішень обмежено й на них висить додатковий тягар неоплачуваної роботи з догляду. Виховання дітей, хатні обов'язки та

піклування про старих і хворих родичів обмежують мобільність жінок, а отже, їм важко змінити місце проживання в разі посилення забруднення або інших надзвичайних ситуацій.

Реагування на **надзвичайні кліматичні ситуації** є ключем до стійкого відновлення та сталого розвитку й має засновуватися на ефективній імplementації нещодавно оновленого Національно-визначеного внеску до Паризької угоди. Необхідно дедалі посилювати врядування, доступ до інформації, громадську участь, доступ до правосуддя, верховенство права, гендерну рівність і прозорість в питаннях охорони довкілля для активізації захисту довкілля та розбудови стійкості громад і насамперед найвразливіших груп за умов зростання екологічних небезпек. Якщо Україна зробить шлях свого розвитку «зеленим» завдяки реформуванню екологічного врядування та підтримці переходу до зеленої економіки та економіки замкненого циклу, це допоможе їй подолати проблеми масштабної індустріальної спадщини радянської епохи, що забруднює довкілля.

Політика прискореного зростання полягає в ліквідації прямих та непрямих екологічно шкідливих субсидій, створенні чітких стимулів для ринків та перерозподілі частини бюджетних ресурсів, які в такий спосіб будуть вивільнені для економічного стимулювання **зеленого зростання** (а також для досягнення цілей сталого розвитку в інших сферах, як-от соціальний захист, засоби для існування, охорона здоров'я та освіта, допомога ВПО). У той же час припинення нераціонального розподілу обмежених ресурсів та затримки країни на рівні технологій із високим рівнем викидів є критично важливим у контексті реагування на кліматичні зміни як у виробництві, так і в споживанні. Це також дасть правильний сигнал інвесторам та фінансовим організаціям щодо інвестування в сферу енергетики. Наприклад, розвиток інфраструктури виробництва та використання водню в Україні сприятиме відновленню національної економіки в екологічний спосіб. Перегляд Національно-визначеного внеску України до Паризької угоди, а також оперативне розроблення низки стратегічних документів щодо кліматичних дій (Стратегії екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року) є важливими можливостями для зеленого зростання.

Якщо міжвідомчі політичні рішення враховуватимуть перспективу **зниження ризику катастроф** та вразливості до зміни клімату з належною увагою до гендерного чинника, це посилить готовність до таких ризиків і пом'якшить їх вплив на такі критичні сфери як агропромисловий комплекс, та охопить ті категорії осіб, які найбільше потерпають від надзвичайних ситуацій. Покращення **багатовимірного аналізу ризиків ЦСР** та управління цими ризиками в Україні сприятиме кращій підготовленості та стійкості. Багатовимірною системою управління ризиками в контексті ЦСР, запропонована в Додатку 1, містить опис ризиків, здатних вплинути на розвиток України протягом наступних років. Суспільства та економіки, **які враховують ризики**, є стабільнішими та стійкішими. Можна розглянути питання подальшого розроблення та регулярного оновлення системи показників раннього попередження для ініціювання ранніх дій на політичному рівні в цілях більш ефективного визначення та оцінювання ключових ризиків ЦСР, управління ними та запобігання їм.

5. У фокусі уваги має перебувати людський капітал, щоб не залишити нікого позаду

Відсутність належного інвестування в людський капітал обмежує спроможність України досягти ЦСР. Розвиток людського капіталу є ключовим двигуном стійкого зростання та скорочення бідності. Національна економічна стратегія на період до 2030 року визначає людський розвиток як найновіший етап покращення конкурентоспроможності країни. Водночас на політичному рівні потрібен чіткий план дій для забезпечення необхідних інвестицій в освіту, охорону здоров'я та соціальний захист, які були б спрямовані на громадян і мали пріоритетом рівний економічний, соціальний та екологічний розвиток, а також проклали б шлях до всебічного, міжгалузевого та заснованого на потребах національного розвитку. Політична та економічна мобілізація зусиль на боротьбу з пандемією створює вікно можливостей і є джерелом широкого консенсусу щодо посилення державного та приватного інвестування не лише в охорону здоров'я, а й загалом у людський капітал та в сферу освіти зокрема. Величезний потенціал мільйонів українців, що мешкають за кордоном, включаючи багатьох успішних підприємців та науковців, може бути мобілізований на підтримку країни. Центром економічної стратегії має знову стати **розвиток людського капіталу** для забезпечення необхідного інвестування в людський капітал протягом життя, цілями якого є загальні системи **соціального захисту**, включаючи забезпечення прожиткового мінімуму, загальне **охоплення послугами охорони здоров'я**, а також інклюзивні й **цифрові технології освіти**. Усе це разом є найкращим підґрунтям для сталого зростання, посилення готовності та стійкості у подоланні майбутніх пандемій та ризиків. Для плідної взаємодії з громадянським суспільством необхідно цінувати такі негрошові види економічної діяльності як неоплачувана робота з догляду, праця в громаді та волонтерська праця, а також посилювати спроможність волонтерів у громадах.

Діти становлять близько п'ятої частини населення України, бідність на них впливає непропорційно великою мірою. Подолання дитячої бідності має важливе значення для розірвання кола бідності, що захоплює кілька поколінь, та розв'язання проблеми бідності в цілому. Зусилля з **захисту дітей** мають фрагментарний характер і є розпоршеними по різних сферах. Це стосується насамперед запобігання роз'єднанню сімей та відданню дітей до інтернатних установ. Кількість дітей, розлучених з родинами, залишається великою й оцінюється на рівні близько 100 тисяч. У той же час можливості альтернативного догляду на основі сімейної та громадської моделей залишаються обмеженими. Діти з інвалідністю становлять дедалі більшу частку дітей у державних інтернатних установах, включаючи школи-інтернати. **Подолання дитячої бідності та забезпечення рівних можливостей для дітей** в Україні може сприяти забезпеченню сталого прогресу в скороченні бідності та пом'якшенню впливу коронавірусу, а країна почне рухатися назустріч поступовій реалізації рівних можливостей для дітей та майбутніх поколінь.

Під час розроблення планів з інвестування в людський капітал особливу увагу слід приділити виділенню належного фінансування для забезпечення потреб найвразливіших груп населення. На основі рекомендацій різних правозахисних механізмів повинен бути забезпечений **справедливий та чесний регіональний розподіл ресурсів** з особливою увагою до сільської місцевості та районів уздовж лінії розмежування. Посилення **рівних можливостей для участі жінок** у працевлаштуванні та подолання нерівності в оплаті праці між жінками та чоловіками позитивно вплине на економічний розвиток в Україні.

Перехід України до сучасного, демократичного, ринково орієнтованого суспільства та інклюзивної економіки, а також її здатність породжувати **стабільний та інклюзивний економічний розвиток** вимагатимуть важливих трансформацій, спрямованих на посилення регуляторної ролі держави, мобілізацію цифрових технологій для розвитку людського капіталу та продуктивності з урахуванням демографічних змін. Країна також потребує справжнього покращення інвестиційного клімату на основі розв'язання проблем належного врядування та корупції (включаючи застосування відкритих даних щодо контрактів в електронній системі публічних закупівель), а також стимулювання зеленого відновлення та зростання, основою для якого є гнучкий та надійний сектор ММСП.

6. Ліквідація насильства за гендерною ознакою щодо жінок і дівчат, сприяння стратегії досягнення гендерної рівності та розширенню економічних можливостей жінок і молоді

Просування Порядку денного на період до 2030 року вимагає послідовної прихильності ідеї **гендерної рівності**, стратегії досягнення гендерної рівності та підходам, що ґрунтуються на правах людини, у стратегіях, політиках, бюджетах і програмах.

Дискримінаційні гендерні норми та стереотипи, нерівна участь жінок і чоловіків в економіці та політиці, а також несприятлива ситуація щодо неоплачуваної жіночої роботи з догляду є структурними бар'єрами, які обмежують прогрес у досягненні гендерної рівності та розкриття повного потенціалу як жінок, так і чоловіків на ринку праці, у політичному керівництві та в інших сферах. Такий прогрес сприяє кращому здоров'ю та добробуту, згуртованості суспільства та стійкості. Відповідно, чинником прискорення в цій сфері є усунення розриву щодо участі жінок в економіці і політиці, а також ліквідація сексуального та гендерного насильства (СГН) щодо жінок та дівчат, насильства над дітьми та дискримінаційних гендерних стереотипів.

Сприяння **збільшенню зайнятості жінок та молоді** у державному та приватному секторах та повноцінна участь жінок на ринку праці є значними економічними перетвореннями, які можуть сприяти розвитку країни та зменшити нерівність. Особливу увагу слід приділяти задоволенню потреб вразливих груп, які піддаються найбільшому ризику залишитися позаду (зокрема, жінки з інвалідністю, жінки, які є ВПО, багатодітні жінки, матері-одиначки та ромські жінки, жінки-біженки та жінки, які шукають притулок).

Сприяти розширенню прав і можливостей молоді, особливо жінок, а також включенню в суспільну сферу соціальної взаємодії може волонтерство. У рамках Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2021-2025 роки¹⁵ надається пріоритет підвищенню рівня залученості до волонтерства серед молоді.

7. Вирішення проблем демографії і міграції як підсилювачів розвитку та ризиків

Унаслідок низького рівня народжуваності, високого рівня смертності та зростання рівня постійної еміграції в поєднанні з низьким рівнем імміграції **населення України скорочується**.

¹⁵ <https://www.kmu.gov.ua/en/news/uryad-zatverdiv-derzhavnu-cilovu-socialnu-programu-molod-ukrayini-na-2021-2025-roki>

Відсутність **можливостей отримання гідної та добре оплачуваної роботи** становить серйозну проблему в Україні, що призводить до еміграції, а українці «примушені» братися до роботи за межами своєї компетенції або в великому неформальному секторі без будь-якого соціального захисту замість того, щоб працювати за своєю професійною спеціалізацією. Існує значний ризик втрати талантів і вмінь, що може перешкодити сталому розвитку України.

Згідно з офіційною статистикою у 2019 році в Україні в **неформальному секторі** було зайнято 3,46 млн осіб, що становить 20,9% від загальної чисельності зайнятого населення, тобто 16,6 млн. У 2020 році 20,5%¹⁶ загальної зайнятості становила неофіційна (40% неофіційних працівників були жінками, 60% чоловіками, 55% проживали в сільській місцевості, 45% – у місті). Відповідно до даних Державної служби статистики рівень «тіньової» економіки в Україні останніми роками знаходиться в межах 16-19 відсотків ВВП. Багато українців вирішують мігрувати з різних причин, зокрема через відсутність гідної роботи в Україні. Таким чином, Україна досі стикається зі значною депопуляцією, оскільки мільйони громадян мігрують у пошуках гідної роботи та поліпшених умов життя. Через таку динаміку населення України в 2050 році за прогнозами знизиться до 35,2 млн.

Динаміка чисельності населення впливає практично на всі цілі національного та субнаціонального розвитку в Порядку денному на період до 2030 року. Україна потребує широкомасштабної та всеосяжної стратегії, щоб отримати вигоду від можливостей, які відкриває зміна динаміки чисельності населення. Державна політика має сприяти сталому розвитку шляхом переходу від економічної моделі, що залежить від грошових переказів емігрантів (Україна отримує більше грошових переказів емігрантів, ніж прямих іноземних інвестицій) та економічних моделей, орієнтованих на споживання, до моделі, орієнтованої на інвестиції. Існує великий інтерес до інвестування в проекти місцевої інфраструктури, особливо з боку довгострокових трудових мігрантів у країнах ЄС.

Хоча імміграція в Україну обмежена з погляду кількісних показників, вона, ймовірно, буде зростати в майбутньому і стане частиною рішення проблеми демографічної стійкості в Україні.¹⁷ Тільки заснований на правах людини, гендерно-орієнтований і недискримінаційний підхід матиме позитивний вплив на рішення, які люди ухвалюють щодо розміру та складу своїх сімей, повністю використовуватиме **потенціал розвитку міграції** та дозволить усім особам, в тому числі тим, що належать до вразливих та маргіналізованих груп, повноцінно робити свій внесок у суспільство. Це також вимагає покращення умов прийому шукачів притулку, справедливості та ефективності процедури надання притулку, сприяння економічній інтеграції біженців та доступу шукачів притулку до ринку праці та системи соціального захисту.

Керівні принципи ООН з питань бізнесу і прав людини забезпечують чіткі стандарти та своєчасну можливість для вирішення цих проблем. Ці стандарти мають особливе значення в контексті внутрішнього переміщення, вразливості людей, постраждалих від конфлікту, а також у світлі пандемії коронавірусу. Запровадження Керівних принципів ООН з питань бізнесу і прав людини в Україні також є важливим елементом процесу наближення до ЄС та

¹⁶ http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2020/rp/nzn/nzn_smp_20_ue.xls

¹⁷

приведення правової системи України у відповідність до правового порядку ЄС, що створює сприятливі торгові умови для українських компаній, що працюють на ринках ЄС, у тому числі компаній, які беруть участь у європейських ланцюгах поставок.

8. Використання переходу на цифрові технології для розвитку врядування, економіки та згуртованості суспільства

Поточна **цифрова трансформація** може значно прискорити позитивні зрушення, а також закрити наявні прогалини в даних і сприяти інноваціям, якщо буде спрямована на зменшення нерівності й забезпечення інклюзивного та справедливого охоплення її перевагами. Україна заявила про політичну прихильність до сталого розвитку, підкріплена сильним акцентом на **перехід на цифрові технології**. Запущений урядом портал і мобільний додаток «Дія» втілює новітні тенденції переходу на цифрові технології для громадян. Якщо «Дія» буде розвиватись за планом, її сфера застосування швидко розшириться і включатиме не лише посвідчення особи (паспорт, водійські права чи студентський квиток), а й доступ до державних послуг в Інтернеті, щоб зрештою забезпечити 100%-ву доступність державних послуг у цифровому форматі.

Тенденція переходу на цифрові технології відображається у швидкому зростанні використання Інтернету та комп'ютерних технологій вдома та в школі. Наприклад, частка населення, яке повідомило про використання Інтернету за попередні 12 місяців, зросла з 48,9% у 2015 році до 75,5% у 2020 році. Тим часом також з'являються нові проблеми, такі як конфіденційність, юридична відповідальність та потенційне збільшення нерівності між групами через нерівний доступ до пристроїв та Інтернету та різний рівень цифрової грамотності. Цими проблемами потрібно ретельно займатися, аби уникнути нового цифрового розриву в суспільстві. Враховуючи значний вплив цього чинника на людський капітал, особливу увагу слід приділяти дітям, які не мали доступу до послуг дистанційної освіти під час пандемії коронавірусу, оскільки не мають доступу до Інтернету чи комп'ютерів і планшетів, а також жінкам, які проживають у сільській місцевості і не мають доступу до Інтернету вдома.

Перехід бізнесу на цифрові технології є ключовим пріоритетом уряду в подоланні негативного впливу пандемії коронавірусу на економіку. Усвідомлення переваг переходу на цифрові технології та цифрових рішень має бути збалансовано свідомими зусиллями різних зацікавлених сторін з метою подолання взаємопов'язаних ризиків для гендерної рівності та прав людини, включаючи захист даних і конфіденційність, кібербезпеку та захист від цифрового шахрайства, забезпечення безпечного робочого середовища та запобігання дискримінації. Неспроможність вирішити будь-яку з цих проблем негативно вплине на довіру бізнесу та споживачів до цифрових рішень, незалежно від їх призначення.

Тому найвразливіші та найбільш незахищені групи населення не повинні залишатися *позаду* чи *виключатися* з обговорень під час переходу послуг на цифрові технології. В Україні є багато маргіналізованих спільнот, включаючи ВПО, мешканців неконтрольованих територій, пенсіонерів, людей з інвалідністю, людей, які не мають документів, що посвідчують особу або належного дозволу на реєстрацію/проживання, жінок, яким доводиться поєднувати виховання дітей з роботою або підприємництвом, осіб, які пережили гендерне насильство,

одиноких батьків, домогосподарства, які очолюють жінки, осіб із низькими доходами та тих, хто нещодавно втратив роботу, сільських жителів, ветеранів, які повертаються до цивільного життя тощо. Таким чином, права людини та підхід, заснований на правах людини, є центральними в реформі електронного урядування і повинні направляти весь процес загалом, починаючи від обсягу, розробки та впровадження до моніторингу, адаптації та оцінки. Для досягнення успіху важлива участь носіїв обов'язків для забезпечення активного та змістовного діалогу з особами, наділеними правами, та наглядовими органами, а також інтеграції найбільш вразливих груп у розробку послуг.

Для значущого моніторингу просування на шляху до ЦСР, у тому числі щодо осіб, які належить до найбільш вразливих груп, потрібне значне покращення збору **даних**, розбивки за статтю, віком та іншими соціальними ідентифікаторами, а також проведення аналізу. Це має включати проведення національного перепису населення, в якому дані будуть представлені з розбивкою за статтю. Надійні дані зміцнять базу даних для проведення більш обґрунтованої політики та ефективнішого планування, а також дозволять вимірювати прогрес і покращувати підзвітність.